

A MAGYAR ÁLLATTENYÉSZTÉS IRÁNYÍTÁSA

GAÁL LÁSZLÓ

a mezőgazdasági tudományok doktora

Amikor az állattenyésztés irányításáról esik szó, fölületesen nézve alig hihető, hogy ezzel a legfejlettebb társadalmakon kívül is találkozunk, és az emberiség régi, sőt néha a legrégebb történetében kutatva is, rábukkanunk az elemeire.

A szóban forgó kérdéshalmazban alaposabban elmélyedve ez a megállapítás már korántsem meglepő.

Az állattenyésztés irányítása ugyanis lényegében az állam vagy valamely más társadalmi szervezet beavatkozása a gazdálkodás egyik adott ágazatába: az állattenyésztésbe. Ez a beavatkozás igen sokféle lehet, és nyilvánvaló, hogy a létrehozója a mindenkori helyzet kényszere. Korábban mindenekelőtt a természeti katasztrófák, majd a katonai megfontolások (lovak), később pedig egyre több más egyéb tényező (epidémia, hadsereg-élelmezés stb.) jutott szerephez. Az állattenyésztés irányítása tehát korántsem új jelenség, csupán a mértéke és formái változtak.

A magyar állattenyésztés múltjában is elég szép számmal akadnak már a korai időkben is olyan események, intézkedések, jogszabályok stb., amelyek valamiféle gazdaságpolitikai gyakorlatra utalnak. Jó példa erre, nem is egy esetben, az állatkiviteli tilalom, amelyet már igen korai törvények szabályoztak. Ma már persze nehéz megnyugtatóan eldönteni, hogy régen milyen tényezők készítették eleinket ilyen intézkedések meghozatalára. Annyi azonban bizonyos, hogy minden ilyen esetben elég nyilvánvalóan megfontolt, határozottan irányítási szándékról, tehát — mai szóhasználattal élve — állattenyésztés-politikai intézkedésről volt szó.

A tenyésztéspolitikai megnyilvánulásai hosszú évszázadok folyamán elsősorban külső tényezők hatására születtek. Ennek megfelelően az idevágó intézkedések egyértelműek és egyszerűek voltak. Később a fejlődéssel, az általános társadalmi és gazdasági viszonyok változásával ezek összetettebbek, bonyolultabbak, tehát áttekinthetlenebbek lettek. Maga az állami irányítás, — amely valójában csak a XVIII. században formálódik világosan fölismerhetővé, és amelyet a modern állattenyésztés-politika közvetlen őskének tekinthetünk — már korántsem dolgozik, mert nem is dolgozhatik a régi, egyszerűbb eszközökkel, hanem a kívánatos hatás érdekében az államapparátus olyan

sokrétű, szerteágazó és bonyolult intézkedésekre kényszerül, amelyek már hovatovább nem is annyira magát az állattenyésztést, hanem messzebbre nyúlóan közgazdasági és egyéb más (vám, adó, oktatás, állategészségügy stb.) összefüggéseket is érintenek.

A mai értelemben vett tenyésztéspolitikát mint önálló tevékenység, mint önálló diszciplína nemigen tekint vissza hosszabb múltra. Mindaddig ugyanis, ameddig az európai mezőgazdaság fejlődése csupán a kontinens saját viszonyaitól függött, az állattenyésztés irányítása az általános agrárpolitika keretei között maradt, mert a XIX. század utolsó negyedéig a városi lakosság gyorsuló gyarapodásával a tejnek, a tejtermékeknek, a húsnak növekvő fogyasztása járt, és így az egyre nagyobb igények és a kereslet biztosítani tudták az állattartás rentabilitását.

Az állattenyésztés-politika csak akkor kényszerült áttörni az általános agrárpolitika korlátait és önállósulni, amikor a tengerentúli országok mezőgazdasági termékeinek nagy tömege árasztotta el az európai piacot, és ezzel a kontinens mezőgazdasági termelését válságba sodorta. Ez a válság nem volt egyforma a mezőgazdaság minden ágában, és ezért az egyes mezőgazdasági és más egyéb termelési ágazatok érdekeinek védelmére az agrárpolitika egyes alkotóelemei — a termelési ágazatoknak megfelelően — önállósultak. Az állattenyésztés irányításának önálló létét tehát kétségtelenül kényszerhelyzet szülte. Az eszközeit, módszereit, a gazdasági élet további változásai, a monopolkapitalizmus rendszere végül is olyannyira kifejlesztette, hogy a XX. század első évtizedében létrejöhett az elméleti kikristályosodása, és ezzel megszületett az állattenyésztés-politika önálló diszciplínája.

Ezen a téren az úttörés Magyarországot illeti, mert nálunk ezt a tantárgyat már 1920-tól kezdve több mint negyedszázadon át, egyetemi szinten tanították. Az itt előadott ismeretanyagot tartalmazó „Állattenyésztésünk fejlődésének irányai, eszközei és eredményei” (Bp. 1949. Pátria) című munkában joggal írhatta a szerző, *Konkoly Thege Sándor*, hogy „talán szerénytelenül állapíthatom meg, hogy az állattenyésztési politikának egész anyaga — az azzal összefüggésben levő kérdések megvilágításával együtt — hasonló jellegű, részletes, átfogó és szerves feldolgozásban nemcsak magyar nyelven nem jelent meg, hanem tudtommal külföldön sem.” (Sajnos, napjainkban ez a tárgy hiányzik a magyar felsőoktatás tananyagából.)

Mindettől függetlenül a tenyésztéspolitikát csak mostanában lett az „állattenyésztéstani tudományok tudománya”, és végső soron csak most érett meg arra, hogy jelentőségével, lényegével, alapjaival és szemléletével, továbbá módszereivel, eszközeivel és szerepével — a tárgykörét joggal megillető színvonalon — foglalkozni lehessen, hogy természetét, fölhasználási lehetőségeit tudományosan földelíthessük, és az így nyert ismeretanyagot az alkalmazott termeléspolitika révén a termelés és a termelékenység megjavítása érdekében alkamazzuk.

Az állattenyésztés-politika mindenekelőtt azonos szempontok szerint osztályozza a vele szorosan összetartozó (állattenyésztéstan, takarmányozástan, növénytermesztéstan, mezőgazdasági gépesítés, építészet, kemizálás, üzemtan, agrárgazdaságtan) és a kiegészítő tudományágak (agrártörténet, közgazdaság, élelmezés, árpolitika, állategészségügy, mezőgazdasági igazgatás, szociológia, szociálpolitika stb.) ismeretanyagát. Az így rendezett adatokat, megállapításokat elemzi, értékeli, bírálja. Földeríti az összefüggéseket és következtet. A magasabb szintű értékeléshez újraértelmezi az alapfogalmakat, fölülvizsgálja korának állattenyésztési elveit, föltárja az idevágó legkülönbözőbb szemléletek eredetét, természetét, és bírálja a helyességüket. Az állatot és tartását természeti, gazdasági összefüggéseiben, a mindenkori társadalom viszonyaiba ágyazva nézi és helyzetének sajátosságait boncolja. Az állattartást és állattenyésztést fejlődésében vizsgálja és összefüggéseiben tárgyalja. Fölvázolja a múltat, és az agrártörténeti adatokból kihámozza a hasznos tapasztalatokat, az általános és időálló — a jövőben is fölhasználható — tanulságokat. Ismerteti és elemzi a meglevő állapotokat, intézményeket, szervezeteket, az érvényes jogszabályokat és rendelkezéseket. Fölméri az adottságokat és a lehetőségeket. Rámutat a mulasztásokra, a helytelen elvekre, a félremagyarázott igazságokra, a zsákutcákra, a túlzásokra, az elmulasztott lehetőségekre, a ki nem aknázott előnyökre. Új gondolatok, új összefüggések, új helyzet-elemzések, új javaslatok révén élénkebb, ésszerűbb, tehát hasznosabb munkára serkent.

Fölkelti és fönntartja a tenyésztési kedvet. A tudomány melegágyi palántáit a realitás földjébe ülteti, és a kutatás legújabb eredményeit a gyakorlat lehetőségeivel egyezteti. Rámutat a merev maradiság és az előretörő, de néha meggondolatlanul vagy nem a helyén alkalmazott modern eljárások visszasságaira. Megtervezi a termékek helyes fölhasználását és értékesítését. Tanít, nevel, propagál, tehát minden eszközt és alkalmat megragad az állattenyésztés szakszerű, ésszerű és hasznos fejlesztése érdekében.

Az állattenyésztés-politika jelentőségét mindez már eleve meghatározza, mert nyilvánvaló, hogy céljának, föladatának fontossága és a nyomában járó előnyök nélkülözhetetlenné teszik mind az állattartás, mind a mezőgazdaság összességében, tehát az egész ország gazdasági irányításában. Ismerete és adottságainak fölhasználása társadalmi kötelességnek minősül.

Az állattenyésztés állami irányítása, azaz a tenyésztéspolitikai lényegének fölismeréséhez és értelmezéséhez, törvényeinek meghatározásához, főleg azonban azok hasznos alkalmazásához csak egyetlen úton lehet eljutni: az agrártörténet útján. Csakis a történelmi megközelítés adhatja meg a helyes szemlélet fölismerését, annak ugyanilyen értelmezését és alkalmazásának azt a lehetőségét, amely nélkül ma — különösképpen a szocialista társadalomban — már aligha lehet szó ésszerű állattartásról és állattenyésztésről.

Különösképpen fontos ez azért, mert a történelmi megközelítés eleve men-

tesít a mindenkori jelen változatlanságának hamis érzetétől és az állandó változás szemléletére kényszerít. Az agrártörténet útján járva a jelen statikus képzete a folytonos fejlődés szemléletévé válik, tehát egészséges fejlődéshez vezet.

Ezért kell ezen az egyetlen úton — az agrártörténelem útján — járni, amikor a magyar állattenyésztés-politikát tudományosan taglalva akarjuk fölismerni, és a törvényeinek előnyei révén kívánjuk maradéktalanul kihasználni minden hasznos lehetőségét.

Ez az út csak a Kárpát-medence állattartásának alapos ismeretéből indulhat el és a kapitalista állattenyésztés kialakulásán át vezetve juthat el az első világháború állatgazdálkodásához, majd a trianoni határok közé kényszerített ország alapjaiban megváltozott, teljesen új helyzetéhez, végül a szocializmust építő hazánk, az eddigiektől merőben eltérő adottságaihoz, lehetőségeihez és körülményeihez. Csakis ezen az úton járva lehet eljutni a termeléspolitikai összefüggések fölismeréséhez és a törvényei alkalmazásának a tudományához.

A disszertáció mindenekelőtt ennek az útnak a legfontosabb ismereteit, tanulságait taglalja és összesíti.*

A rendelkezésre álló anyag földolgozása azonban új módszereket kívánt. Mindenekelőtt a hagyományos történeti korszakbeosztástól eltérő — elsősorban az állattenyésztés sajátosságait és öntörvényeit tekintő — új korszakolást.

Ugyanígy új metodikát kívánt az anyag csoportosítása és az irányítási szempontok szerinti értékelése. Erre azért is szükség volt, mert a különféle szempontú, korábbi kutatások egymástól elszigeteltek voltak, egymás eredményeit nem hasznosították, és nélkülözték az állattenyésztés szakmai és tudományos ismereteit.

A lényeg a történelmi összefüggések földerítése volt és az ezen a réven elért eredményeknek az összehasonlítása a mai helyzettel. Ez az, ami a látszólag öncélú munkát a jelen számára a mindenkori „hova tovább” kérdésének a megválaszolásához tanácsadó tényezővé avatja.

Bár a szóban forgó összefüggések természetesen fajoként, üzemi kategóriánként, továbbá a biotop, az alkalmazott módszerek, a populációk nagysága, a termelési profil, a tartási módszerek stb. szerint rendkívül sokféle lehetnek, jelentőségük mindenekelőtt az állattartás és az állattenyésztés arányainak a változásaiban jelentkeznek. Ezek arányainak a változásai megnyugtató következetességgel jelzik a gazdálkodás külterjes és belterjes tényezőinek arányait. A tenyésztés jelentősége a belterjesség révén növekedik, mert hiszen amíg nincsen genetikailag nagyobb termelőképességű — a jobb

* Gaál: A magyar állattenyésztés múltja (1966); Általános állattenyésztés-politika (1970); A magyar takarmánynövény-termesztés múltja (1970, 1971); Az állattenyésztés-politika alapjai (1971); Az Esterházy hercegi hitbizomány gazdálkodása (1971, 1972); A szimentáli fajta egy évszázada (1973); Gaál—Gunst: Az állattenyésztés Magyarországon (kiadás alatt angol nyelven).

tartási körülményeket gazdagabban hasznosító — állatállomány, nincs is értelme intenzívebb tartásra törekedni.

Az elmondottnak megfelelően földolgozásra került adatok összegyűjtése, forráskritikai bírálata, elemzése, értékelése és fölhasználása főképpen a múlt föltárásával, a hasznos tanulságok leszűrésével látszott megoldhatónak. Így mindenekelőtt a magyar állattenyésztés történetét kellett tenyésztéspolitikai szempontból földolgozni, illetőleg sok, eddig nem vizsgált területen először föltárni.

Ez a földolgozás lényegében három új alappillérre épült.

Az *első pillér* az eddigiektől merőben eltérő az a korszakolás volt, amely szerint a magyar állattenyésztés története három fő korszakra különül.

Az első — az ősidőktől a XVIII. század derekáig tartó — a jobbágyi termelés, a tudományos ismeretekre támaszkodó termeléspolitikát nélkülöző, a természet, a folytonos háborúk, a belviszályok kárait és az ezek nyomában járó bizonytalanság terheit nyögő, szinte kizárólag tapasztalati ismeretekre épülő, mai szemmel nézve babonaízűen kezdetleges, mereven maradi, egyes korszakokban, főleg a végeláthatatlan legelőkön, inkább csak pásztorkodásra épülő annak az állattartó állattenyésztésnek a kora, amelyben az állami irányítás még nem, vagy csak alig jelentkezett (állattartó állattenyésztés).

A második a majorsági gazdálkodás megjelenésével az egyszerű árutertermelés helyett bővített újratermelést folytató, az államvezetés irányító törekvéseitől befolyásolt, a biztonságosabb körülmények előnyeit is hasznosítani tudó, a tudományos ismereteket fölhasználó, az egyre szűkülő és romló legelőterületek miatti takarmánytermesztés elterjedése, a megcsappanó földbőség, az ipar és kereskedelem követelményeihez alkalmazkodó, szabadabb természetű urasági és paraszti állattenyésztő állattartásnak az az időszaka, amelyben az állami irányítás kibontakozhatott és jelentős szerephez jutott (állattenyésztő állattartás).

A harmadik a mai Magyarországnak az a szocialista állattenyésztése, amelyben az állami irányítás olyan jelentőséget nyert, hogy ebben a tenyésztéspolitikai már főszerepet játszik és fog is játszani (tervszerű állatgazdálkodás).

A *második pillér* az az igen fontos — ugyancsak új utakat kívánó — követelmény volt, amely az agrártörténeti forrásokból fakadó adatoknak a minél nagyobb mértékű számbavételét és új szempontból — a tenyésztéspolitikai nézőpontjából — vizsgált bírálatát, főleg átcsoportosítását, selejtezését és újraértékelését kívánta meg.

A korabeli szerzők tenyésztéspolitikai érzékét és ezzel véleményük értékét ugyanis különös szigorúsággal kellett mérlegelni, esetleg mellőzni és ezeket gyakran a tényleges gazdálkodás adataiból leszűrhető következtetésekkel helyettesíteni, vagy az alkalmazott matematika — elsősorban a statisztika — segítségére támaszkodni, néha a hivatalos állami személyek megnyilatkozásait kellett figyelembe venni.

A harmadik pillér, amelyre építeni lehetett, az állattartási formák, módszerek meghatározása, elkülönítése és jellemzése volt. Erre az újszerű módszerre azért volt szükség, mert nélküle aligha lehetett volna a következtetések helytállásának előfeltételeit megnyugtatóan megteremteni.

Az állattartási és állatgazdálkodási formákat — az őskortól korunkig terjedően — a hazai és a világirodalomban először föltárva és rendszerezve, az alábbi fontosabb kategóriákat lehetett elkülöníteni, meghatározni és jellemezni:

I. A vándortermészetű pásztorkodó állattartás:

1. A nomád állattartás.
2. A transzhumáló állattartás.

II. A helyhez kötött állatgazdálkodás:

1. A növénytermesztéstől többé-kevésbé független (üzemen kívüli).
2. A növénytermesztéssel szorosabban kapcsolódó (üzemi),
 - a) kialakult,
 - b) kialakított,
 - c) önálló,
 - d) kiegészítő,
 - vállalkozó,
 - társulások,
 - települések,
 - udvaros,
 - egyéni.
3. A kisüzemi állatgazdálkodás:
 - a) jobbágyi,
 - b) paraszti,
 - c) háztáji (házi, személyi, kisgazdasági).
4. A nagyüzemi állattartás;
 - a) uradalmi,
 - b) szocialista (szövetkezeti, állami).

Az elvi kérdések és az általános törvényszerűségek vizsgálata után a továbbiakban a dolgozat a belterjes állattenyésztés természetével, a tenyészkiválasztással, a fajtakérdéssel, a kombinációs tenyésztési eljárásokkal, a környezethatással, az állatok elhelyezésével, takarmányozásával, itatásával, a higiénével, a hasznosítással, továbbá az érdek és a jövedelmezőség kérdéseivel foglalkozik részletesebben. Megállapítja, hogy a magyar állattenyésztés múltjának legértékesebb anyaga az, amelyet az állattenyésztés helyes irányítása érdekében lehet hasznosítani. (Bár ezen a téren igen sok a megnyugtató adat, bőven találni kételkedésre és fölülvizsgálatra serkentőt is.) Általános

igazságként jelentkezik például, hogy az állattartás és ennek takarmánybázisa olyan elválaszthatatlan egység, amelyet csak a tervezés, a szervezés és a végrehajtás *azonos* szempontjai, módszerei és kivitelezései adhatnak meg. Kiemelendő tapasztalat még, hogy a tartási és tenyésztési kedv minden időben szerepet játszik a magyar állattenyésztésben. Megemlítést érdemel az is, hogy mindenütt, ahol a gazdálkodást irányító államvezetés a gazdaságosság megteremtésével nyúlt az állattenyésztés szövevényei közé, biztos eredmény és egészséges föllendülés volt az eredmény. Ezzel szemben minden más természetű „segítség” és intézkedés rendszerint hiábavaló igyekezet maradt, mert a jövedelmezőség irányítása mindenkor a legkézenfekvőbb eszköz az állami irányítás kezében.

Legfőbb tanulságul az a megállapítás kínálkozik, hogy a szocialista nagyüzemek és a háztáji gazdálkodás állattartásának és állattenyésztésének a fejlődését mindenekelőtt az állami irányítás sikere vagy sikertelensége dönti el. Az állatgazdálkodás irányítása — a tenyésztéspolitika — tehát olyannyira fontos állami tevékenység, hogy természetének, törvényeinek és sajátosságainak ismeretét nem szabad se nélkülözni, se mellőzni. Főképpen nem szabad fölhasználatlanul hagyni a tervgazdálkodásban, mert nélküle nem lehet szó ésszerű prognosztikáról.